

گزارشی از رویکرد فقه به حضور زن در سینما

سیده فاطمه مریدی

مقدمه

رسانه و به ویژه سینما، در دنیای امروز که عصر انفجار اطلاعات نام گرفته است، جایگاهی بس رفیع و درخور توجه دارد و از این رو، گرایش زنان به هنر سینما که در پی مشارکت آنان در فعالیت‌های اجتماعی و هنری خصوصاً سینما و بازیگری بوده است، امری کاملاً ضروری و اجتناب‌ناپذیر گردیده است. از این رو، چون این پدیده از نظر شرعی می‌تواند دارای حکم خاصی باشد، ضرورت طرح این موضوع در فقه تأکید بیشتری می‌یابد. برخورد فقه و پدیده سینما در طول بیش از یکصد سال ورود سینما به ایران، یکنواخت نبوده و تحولات پرحاشیه‌ای را پشت سر گذارده است.

رویکردهای فقه به سینما

مواضع علما و فقها را در این زمینه می‌توان در دو رویکرد کلی جای داد:
رویکرد اول: مخالفت مطلق؛ رویکرد دوم: موافقت شروط و محدود.
هر یک از این دو رویکرد برهه خاصی از فضای اجتماعی ایران را به خود

اختصاص می دهند و این برهه ها که دارای ویژگی های خاص اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی اند، نقش به سزایی در نوع نگاه فقها به سینما ایفا کرده اند. ما در این مجال مختصر برآنیم تا با ارائه شناخت کافی از این دو رویکرد، عوامل چهارگانه آن را بر شمرده، با نگاهی جامعه شناختی حکم فقهی حضور زن در سینما را بررسی کنیم.

در صدر اسلام رسانه های جدید وجود نداشتند تا آیه یا حدیثی صریحاً در مورد آن لب به سخن گشوده باشد، اما آیا می توانیم از میان متون و نصوص و مبانی و اصول کلی دینی چشم اندازی را در زمینه رسانه های جدید بیابیم؟^۱ این نگاه و چشم انداز همان فقه رسانه است که می تواند از محوری ترین مسائل مستحدثه قلمداد شود. برخی از مسائل کلی فقه رسانه عبارت اند از:

آیا احکام تکلیفی فردی در رسانه کاربرد دارد؟ آیا در رسانه احکام حقیقی بار می شود یا احکام مجازی؟ در مورد حضور زن در سینما، چه احکامی در پشت دوربین و چه احکامی در جلو دوربین مطرح است؟ آیا این احکام یکسان اند؟ و ...

عناوینی از قبیل فیلم، تئاتر و بازیگری که در رسانه مدنظر است، همه از عناوین نوظهورند و هیچ یک از آنها در ادله فقه یعنی در آیات و روایات وارد نشده اند و از این رو، به خودی خود مشمول اصل برائت اند و چنین فعالیت هایی از نظر شرعی هیچ منعی ندارند؛ ولی چنان که معلوم است، در شکل گیری یک فیلم یا نمایش، عوامل زیادی دخالت دارند که هر کدام مصداق عناوین دیگری هستند و ممکن است از آن زاویه، فیلم و بازیگری دارای احکامی باشد. به عنوان مثال، حضور زن در سینما موجب پیدایش برخی مسائل فقهی می شود؛ مانند اختلاط زن و مرد، نگاه به نامحرم، فرض زوجیت و محرمیت، تشبیه به جنس مخالف، تشبیه به معصومان(ع)، شنیدن صدای نامحرم، سرود و آواز خوانی، پوشش، آرایش، گریم و ...

۱. سایت تالار گفتگوی انجمن دانش پژوهان، حسین خجسته، «تکلیف ما با رسانه دینی روشن نیست».

رویکرد اول: مخالفت مطلق

تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، تولیدات رادیو، تلویزیون و سینما چیزی جز تقلید کورکورانه از فرهنگ ضد اخلاقی غرب نبود. بدین لحاظ، علما، فقها و متدینان آن زمان، استفاده از این رسانه‌ها خصوصاً سینما را تحریم کرده بودند. تحریم سینما از سوی برخی از مراجع عظام که آشکارا مطرح می‌شد، نشان دهنده ماهیت ضد دینی آن در آن روزگار بود.

سید ابوالحسن اصفهانی و علامه حاج میرزا محمدحسین نائینی برای اولین بار پدیده سینما را به حوزه و علما شناساندند.

شیخ فضل الله نوری در همان سال‌های اولیه شکل‌گیری سینما، یعنی حدود سال ۱۲۸۶ ش، سینما را تحریم کرد. با تحریم سینما، مردم متدین نیز سینمای کم‌رونق آن دوران را از رونق انداختند.^۲

عوامل گوناگونی باعث مخالفت مطلق علمای آن دوران گردید. این مخالفت را می‌توان با عوامل چهارگانه زیر تبیین کرد:

۱. عوامل سیاسی-اجتماعی

- حضور عامل خارجی در لافاه استعمار؟
- خطر تثبیت حکومت جور شاهنشاهی؟
- سیاست‌های تجددگرایانه رضاشاه و محمدرضا شاه؟
- کشف حجاب؟
- خرافه دانستن دین و مهجور ماندن آن از صحنه اصلی سیاست و اجتماع.

۲. عوامل فرهنگی

- جشن‌های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی؟
- گسترش رادیو و تلویزیون و استفاده از زنان بی حجاب در آنها؟

۲. تاریخ سینمای ایران، مسعود مهرایی، ص ۱۱-۱۲.

- انتشار نشریات و تأسیس مراکز فرهنگی از سوی بیگانگان؛
  - ورود بی حد و حصر محصولات لوکس و مصرفی غرب به ایران برای ترغیب زن ایرانی به کشف حجاب و خودآرایی در جامعه؛
  - ورود فیلم های غربی مخصوصاً محصولات هالیوودی؛
  - فعالیت های اشرف پهلوی تحت عنوان اصلاحات فرهنگی.
۳. عوامل اقتصادی
- یکّه تازی فیلم های خارجی در عرصه پخش سینمای ایران؛
  - اقتصاد دلّالی ناشی از ورود و فروش انواع فیلم های خارجی؛
  - سیاست های تبلیغاتی دولت در اقتصاد و صنعت فیلم سازی بیگانگان.

عوامل چهارگانه مذکور نشان می دهند که سینمای قبل از انقلاب اسلامی، نه تنها هیچ ضرورتی را ایجاب نمی کرد، بلکه وصله ای نامتجانس در فرهنگ دینی ایران بود که با تمایل به فساد و تباهی، حساسیت علمای عظیم الشان آن دوره را برانگیخت و باعث شد تا آنان سینما و همه متعلقاتش را تحریم کنند و آن را کفر بنامند.^۳ شهید مطهری در این زمینه حکایت تأمل برانگیزی را تعریف می کند:

در هفده سال پیش شاید چند ماهی قبل از انقلاب پانزده خرداد، در آبادان می خواستند یک سینما بسازند در کنار مسجد، بعد از فسوت آیت الله بروجردی بود. در زمان حیات ایشان نمی توانستند این کار را بکنند... از این خلأ فوراً می خواستند این جور استفاده ها بپسند. علمای خوزستان داد و فریاد کردند که حالا سینما می خواهید بسازید، چرا کنار مسجد؟! آمدند قم و تهران، علما هم شروع کردند به اقدام کردن به انواع مختلف اقدام ها: تلگراف ها، اعتراض ها، انتقادها.

۳. تاریخ سینمای ایران، مسعود مهرابی، ص ۱۱.

یکی از روحانیون که مأمور شده بود با یکی از مقامات در این زمینه صحبت بکند که آقا این چه مرضی است که شما دارید، خود او برای من نقل کرد که من به آن مقام گفتم آقا! من فعلاً راجع به شما حرفی ندارم، من نمی خواهم به شما بگویم سینما نداشته باشید، چون گوش نمی کنید. این کارهای شما از نظر خودتان حساب شده است، چه منطقی در اینجا دارید؟ ممکن است بگویید که ما می خواهیم از این راه تمدن را توسعه بدهیم... . آخرش گفتم ممکن است منظورتان از اینکه سینماها را این قدر کمک می دهید و امکانات و تسهیلات برایشان فراهم می کنید، این باشد که جوان ها بروند آنجا و در آن محیط خلوت تعلیماتی به آنها بدهید و آنها را سرگرم یکدیگر کنید؛ برای چه؟ منظورتان این است که جوان ها اعم از پسر و دختر فیلسان یاد هندوستان سیاست نکنند، سرشان گرم عیاشی و عشق بازی ها و معشوقه گیری ها و... امثال اینها بشود و آن چنان سرگرم و بی حس این مسائل بشوند که دیگر به فکر سیاست نینتند...
گفت: تا این را گفتم، قاه قاه زد زیر خنده و گفت همین است.^۴ «پرتال جامع علوم انسانی و مطالعات فرهنگی»

رویکرد دوم: موافقت محدود

سینمای ایران با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ ش تولیدی دیگر یافت و حضرت امام خمینی این جمله تاریخی را درباره آن بیان کرد:
ما با سینما مخالف نیستیم، بلکه با فحشا مخالفیم... ما در

۴. پیرامون جمهوری اسلامی، مرتضی مطهری، ص ۵۶-۵۷.

زمان طاغوت تلویزیون [و سینما] را به سبب رواج فساد و فحشاء نفی می‌کردیم، اما در جمهوری اسلامی ایران نفی نمی‌کنیم. ۵.

بدین ترتیب، او به سینمایی که برخی هنوز آن را حرام می‌دانستند، مشروعیت بخشید. علما و فقهای بزرگوار نیز به تاسی از رهبر کبیر انقلاب با تأیید و تجویز اصل سینما، رویکرد تازه‌ای از خود نشان دادند و به صورت محدود و به شرط رعایت اصول اسلامی آن را پذیرا شدند. آنان در صورتی حضور زن را در سینمای پس از انقلاب جایز دانستند که به همه موازین شرعی خود در قالب سینما و تصویر عمل کند و بدین وسیله سینما را به عنوان ابزاری برای تبلیغ و ترویج فرهنگ عفت و پاکدامنی زنان و در نتیجه سازندگی کل اجتماع به کار برد. شاید بتوان گفت که اکثر قریب به اتفاق مراجع چنین رویکردی دارند؛ مانند حضرات آیات: نجفی مرعشی، مکارم شیرازی، فاضل لنکرانی، اراکی، مروّجی و ...

در این میان هیچ یک از مراجع مزبور، به طور مفصل به تبیین فقه سینما و حضور زن در آن نپرداخته‌اند و تنها آقای مروّجی در یکی از درس‌های خارج خود آن را به تفصیل بیان فرموده است که مباحث او به طور فهرست‌وار از این قرار است:

- اختلاط زن و مرد نامحرم در سینما: اصل بر جواز آن است، مگر آنکه مفسده‌ای بر آن مترتب گردد؛
- صحبت کردن زن با مرد نامحرم در سینما: اصل بر جواز آن است، مگر آنکه به امر حرامی منجر شود؛
- سرود و آوازخوانی زن در سینما: صدای زن عورت نیست. بنابراین اگر غنا و مطرب و مهیج شهوت نباشد، فی حد نفسه مانعی ندارد؛

شیخ فضل الله نوری در همان سال‌های اولیه شکل‌گیری سینما، یعنی حدود سال ۱۲۸۶ ش، سینما را تحریم کرد. با تحریم سینما، مردم متدین نیز سینمای کم‌رونق آن دوران را از رونق انداختند.

- نگاه کردن زن به مرد نامحرم در سینما: نگاه کردن زن به دست، صورت و مواضعی از بدن مرد که عرفاً پوشاندن آن لازم نیست، مشروط بر آنکه همراه با لذت و ریه نباشد، بدون هیچ قید و شرطی جایز است؛

- مستقیم یا غیرمستقیم بودن نگاه به نامحرم در سینما: میان نگاه مستقیم و غیرمستقیم فرقی نیست و احکام آن یکسان است. به عبارت دیگر، هر نگاهی که با لذت و ریه همراه باشد، حرام است، چه مستقیم باشد و چه غیرمستقیم؛

- وصل کردن مو، چسباندن ماسک صورت، پوشاندن پوست بدن با پوست‌های مصنوعی و مانند اینها به زنان و در معرض دید نامحرم قرار دادن آنها در سینما: اصل استفاده از اینها جایز است. اما حکم نگاه کردن به آنها به نظر عرف و اگذار می‌شود. اگر عرف آنها را جزء بدن زن و زینت بشمارد، پوشاندنشان واجب و در غیر این دو صورت نه پوشاندنشان واجب است و نه نگاه کردن به آنها حرام؛

- ایفای نقش‌های زن و شوهری، خواهر و برادری و... از سوی زن و مرد نامحرم: اگر اجرای این‌گونه نقشها منشأ و مقدمه امر حرامی شود و مفسده‌ای بر آن مترتب باشد، بدون هیچ تردیدی حرام خواهد بود، و گرنه اشکالی ندارد؛

- تماس بدنی زن و مرد نامحرم در سینما: حرمت تماس بدنی زن و مرد نامحرم در سینما از احکام واضح و مورد اتفاق تمامی علمای دین است، اما دست دادن آنها، اگر از روی لباس و بدون فشردن دست باشد، بلا مانع است؛

- استفاده از زنان اهل ذمه، زنان کافر، پسران های فرتوت، زنان بی بند و بار و روستایی و صحرائشین در سینما: نگاه کردن با دو شرط - یعنی نگاه بدون لذت و ریبه و به غیر از مواضع دست و صورت باشد - در صورتی جایز است که تنها به مواضعی باشد که آنان عادت به پوشاندن آن ندارند، خواه از عادات قدیمی آنان باشد و یا عادات جدید آنان؛

- پوشش، زینت، گریم و آرایش زنان در سینما: بر زنان واجب است همه بدن خود، جز دست ها و صورت را پوشانند و نیز لازم است نوع پوشش جذاب و تحریک آمیز نباشد. آشکار کردن زیورآلات و زینت نیز برای نامحرم جایز نیست. همچنین آرایش و گریم زن، اگر عرفاً زینت محسوب شود، جایز نخواهد بود؛

- ایفای نقش های مردانه به وسیله زن: تشبه به جنس مخالف در فیلم و نمایش تنها در صورتی حرام است که موجب ذلت و حقارت صاحب نقش باشد، در غیر این صورت جایز است؛

- ایفای نقش های معصومان (ع) به وسیله زن: با دو شرط زیر، ایفای نقش های معصومان (ع) همواره جایز بلکه مستحب خواهد بود:

۱. ایفای نقش به هیچ وجه اهانت به معصوم را در پی نداشته باشد؛
۲. ایفاکننده نقش یا سازنده فیلم به هیچ نحو قصد اهانت به معصوم را نداشته باشد. ۶

عوامل مؤثر بر این رویکرد

اکنون لازم است عوامل چهارگانه مؤثر بر این دیدگاه را نیز با دقت و تیزبینی بیشتری مرور کنیم، تا ارتباط آن را با رویکرد فقهی علما به روشنی بیابیم:

یک و دو: عوامل سیاسی - اجتماعی

- رخدادهای عظیم و تکان دهنده تأسیس جمهوری اسلامی ایران؛
- رویکرد صریح و منطقی امام خمینی به لزوم سینمای علمی، اخلاقی و سازنده؛
- قطع دست استعمار و نقش بر آب شدن دسیسه های آنان؛
- حاکمیت اسلام و تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی بر اساس فقه محمدی؛
- استفاده از جوانان متعهد و انقلابی در امور بازیگری و فیلم سازی؛
- تأکید و تمرکز بر ارائه سینمای مقدس و معنوی به منظور رشد و تعالی افراد جامعه؛

ایجاد سوزدهای جدید و لزوم توجه به آنها؛ از جمله موضوعات سیاسی، هشت سال دفاع مقدس و ...

سه: عوامل فرهنگی

- تحریم و تعطیلی کلیه مراکز اشاعه فحشا و منکرات اعم از روزنامه ها و مجلات تا سینماها و مشروب خانه ها؛
- تشکیل شورای عالی انقلاب فرهنگی برای نظارت بر کلیه امور فرهنگی و هنری کشور؛

قطع واردات فیلم های سینمایی مبتذل از غرب؛

- تأسیس دانشکده ها و سایر مراکز آموزش فیلم سازی و بازیگری با رعایت موازین شرعی؛

- افزایش و گسترش کتب و نشریات سینمایی؛

- توجه به اهمیت سینما در خصوص تبلیغات اسلامی و صدور انقلاب به دیگر کشورهای جهان.

چهار: عوامل اقتصادی

- آغاز به کار صنعت فیلم سازی در کشور که دارای پنج مشخصه عمده در اقتصاد سینمایی است: نقدینگی، مواد اولیه، نیروی انسانی، تجهیزات و

بدین ترتیب، با تفکیک قائل شدن میان فقه حقیقی و فقه مجازی، می‌بایستی مسائل فقهی سینما و حضور زن در آن را از منظری جدید که همان فقه رسانه است، دنبال نمود تا بدین وسیله هم نیازهای جامعه رفع شود و هم احکام اسلامی تعطیل نماند.

لوازم، مواد و کالاهای مصرفی^۷ هر کدام از این مشخصه‌ها سهم بزرگی از اقتصاد کشور را، چه در تولید و چه در مصرف، به خود اختصاص می‌دهد. توجه به این عوامل نشان می‌دهد که سینمای پس از انقلاب خود را به عنوان بخشی از فرهنگ، که می‌تواند اهداف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مشروع را دنبال کند، جلوه‌گر می‌سازد. بدین ترتیب، بر شمار افرادی که با اصل سینما و حضور زن مسلمان در آن مخالف بودند، کاسته و بر موافقان و مشوقان آن افزوده شد.

سینما در دوره آزادی‌های افراطی

با ظهور و ترویج آزادی‌های افراطی و کم‌رنگ شدن شعارهای انقلاب، طرفداران آن آزادی‌های بیشتری را مطالبه کردند، تا جایی که سینما در این دوره از ارزش‌های اصیل اسلامی و انقلابی فاصله گرفت و حضور زن در راستای در خدمت جذابیت بخشیدن به آن، استفاده شد. همراه با این جریان برخی از موافقان تلاش کردند تا این نظریه و روش را به دین مستند کنند و جواز فقهی بر آن بگیرند.

خلاصه سخن اینکه

این امور خیر از تحول عظیم و شگرف در عرصه اجتماع ایران دارد. جامعه ایران مانند بسیاری از جوامع پیشرفته دنیا، دارای ویژگی‌ها و نیازهای

۷. نکاتی پیرامون اقتصاد سینمای ایران، محمدمهدی دادگو، ص ۳۵.

خاصی است. رسانه سینما و حضور زن مسلمان در آن یکی از این ویژگی‌ها و نیازهایی است که نادیده انگاشتن آن تار و پود فرهنگ و ساختارهای نامرئی اجتماعی را از درون می‌پوساند و افراد آن جامعه را به موجوداتی مکانیکی که نه شناختی از خود دارند و نه از محیط اطرافشان، مبدل می‌سازد. از منظر صاحب‌نظران این رویکرد، در این برهه از زمان، سینما به امری ضروری و بخشی از جامعه امروز تبدیل شده و آن نگاه گذشته، تاب پاسخ‌گویی به مسائل جدید سینما را ندارد. بدین ترتیب، با تفکیک قائل شدن میان فقه حقیقی و فقه مجازی، می‌بایستی مسائل فقهی سینما و حضور زن در آن را از منظری جدید که همان فقه رسانه است، دنبال نمود تا بدین وسیله هم نیازهای جامعه رفع شود و هم احکام اسلامی تعطیل نماند.

در پایان، برای روشن‌تر شدن جایگاه و ضرورت حیاتی فقه رسانه به طور عام و فقه سینما به طور خاص سخن یکی از مدیران شبکه‌های تلویزیونی را ذکر می‌کنیم:

یکی از مشکلات جدی رسانه، مسئله فقه رسانه است. اینکه برای مثال در فیلم‌ها و سریال‌های ما میزان اختلاط و امتزاج افراد چگونه باید باشد؟ این مملکت و کشور نمی‌تواند صدا و سیما (رسانه) نداشته باشد... مشکل این است که الان بعضی از افراد در حوزه‌های دانشگاهی و بعضی از مدیران اجرایی ما به این مسئله توجهی نمی‌کنند که این کشور در این عرصه و دوره نمی‌تواند بدون رسانه باشد و این رسانه باید کارش را ادامه دهد. دیگران هستند که باید بیایند و کمک کنند. الان ما در مسائل فقهی در رسانه مشکلات فراوانی داریم. حال بعضی از بزرگان می‌گویند تنها بیایند سؤال کنید، که پرسش هم بسیار می‌کنیم، اما در بعضی بخش‌ها، پاسخ‌های بسیار کلی می‌گیریم که برای ما مناسب نیست. ما کاملاً مصداقی و عینی

می خواهیم مطالب را بدانیم... که باید در حوزه های علمیه درباره آن بحث شود. الآن بعضاً این گونه است که رسانه به دلیل احساس نیاز مخاطب و دغدغه هایی که دارد، وارد این حوزه ها می شود و گاه حرف ها و سؤالاتی پیش می آید که باید برویم صحبت و گفتگو کنیم تا راهکارهایی شکل گیرد.^۸

منابع:

- پیرامون جمهوری اسلامی ایران، مرتضی مطهری، تهران: صدرا، ۱۳۶۴.
- تاریخ سینمای ایران، مسعود مهرابی، تهران: پیکان، ۱۳۸۳.
- سینما در آینه فقه، محمدرضا جباران، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸.
- سینما، سیاست، آزادی، پیام فضلی نژاد، نشر الست فردا، ۱۳۷۹.
- صحیفه امام خمینی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸.
- نکاتی پیرامون اقتصاد سینمای ایران، محمدمهدی دادگو، تهران: فیلمخانه ملی ایران، ۱۳۸۰.

منابع اینترنتی:

1. www.khabar-farsi.com.
2. dyar.mastertopforum.com.

۸. سایت خبری فارسی، مدیران رسانه ملی به بسترهای نوآوری می اندیشند، مجید رجیبی.